

ONLINE JOURNAL OF TECHNOLOGY ADDICTION & CYBERBULLYING

ISSN: 2148 - 7308

Gönderi Tarihi: 05.11.2014 – Kabul Tarihi: 16.12.2014

Ergenlerin Teknolojik Zorbalık Algıları

Nurseli Tamer¹, Sinem Vatanartıran²

Özet: Teknolojik zorbalık son yıllarda birçok araştırmaya konu olan bir zorbalık türüdür. Araştırmalar teknolojinin gelişimi ve gençlerin internet kullanımının artmasına paralel olarak bu tür zorbalığa maruz kalan ve zorbalık yapan gençlerin sayısının arttığı göstermektedir. Dolayısıyla siber zorbalık üzerinde önlem ve uygulamaların geliştirilmesi ve devletin eğitim politikaları ile de desteklenmesi gerekmektedir. Bu makalede de teknolojik zorbalığa maruz kalan ergenlerin, teknolojik zorbalık yapma davranışları ve zorbalıların zorbalığa maruz kalıp kalmadıkları araştırılmış, siber zorbalık ve sanal zorbalık terimleri genellenerek her türlü teknolojik gerecin kullanılması anlamında teknolojik zorbalık olarak nitelenmiştir. Araştırmacı sanal ortamda kişilik hak ve özgürlüklerini kısıtlayıcı davranışlar bütünü teknolojik zorbalık olarak tanımlamıştır (Tamer, 2014).

Nicel araştırmanın kullanıldığı bu çalışmada Ayas ve Horzum (2010)'un Sanal Zorba/Kurban ölçeği ile tarama uygulanmış, verilerin analizi sonrasında mail adresini ele geçirmek, sohbet odasını veya interaktif oyunu terk etmeye zorlamak, gereç modeliyle alay etmek öğrencilerin yaptıklarını dile getirdikleri eylemler olarak belirlenmiştir. Kendilerine yapılan zorbalık çeşitleri arasında ise kasıtlı olarak virüslü mail gönderimi, gizli numaradan aranarak cinsel ses çıkarılması, mail adresinin ele geçirilmesi ve tehdit edilmek çoğunluktadır.

Anahtar kelimeler: Siber, Sanal, Zorbalık, Teknoloji

Abstract: In recent decades cyberbullying, a kind of bullying, is the subject of many research studies. Research shows that technological development in parallel with the use of internet has resulted in increased cyber victims and cyber bullies. Therefore, the education policy should support the cyberbully prevention measures and interventions.

The research consisted of technological bully victims, bullying behaviors, and bullies' exposure to bullies. The quantitative research findings are in concurrence with other researches in the field. In this study, a limitation on the personal rights and freedom by any technological equipment at the cyber environment is defined as technological bullying. Cyber bullying or virtual bullying by use of high tech equipment is considered as technological bullying.

¹Nurseli Tamer, Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Yönetimi ve Planlaması Yüksek Lisans Programı, nurselitamer@gmail.com

² Sinem Vatanartıran, Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, sinemisv@gmail.com

Sinem Vatanartıran danışmanlığında hazırlanan Yüksek Lisans tezinden derlenmiştir.

GİRİŞ

Günümüzde internet yaşamımızın her alanında etkin durumdadır ve bir kitle iletişim aracı olarak giderek artan bir oranda yaşantımızda yerini almaktadır. Tüm dünyada internet teknolojilerinin yaygınlık kazanması ile sosyal ve ekonomik gelişmeler üzerinde etkili olan yeni bir süreç ortaya çıkmıştır. Bu yoğun teknolojik gelişim ve kullanım sürecinde toplum yaşamında yeni sosyalleşme olanaklarının yanı sıra yeni bazı problemlerin oluşumu da kaçınılmaz olmuştur.

Zorbalık, kurban konumundaki bireyi fiziki, sözlü veya güç ve üstünlük gösterebileceği herhangi bir biçimde istismar etmek anlamındadır. Olweus'tan başlayarak günümüze kadar zorbalıkla ilgili yapılan çalışmalarda güç dengesizliği ve tekrarlanan davranışlardan söz edilmektedir. Teknolojik zorbalık konusunda da teknolojinin kullanım becerisi ve teknolojinin ardına gizlenmenin bir güç dengesizliği olduğundan söz edilmektedir.

İnternet, cep telefonu, kısa mesaj servisi gibi iletişim araçları günlük yaşamı kolaylaştırmalarının yanı sıra kötü niyetli bazı kullanıcılar nedeniyle rahatsızlık verici bir araca da dönüşebilmektedir. Bu durum internet kanalları aracılığı ile zararlı eylemlerin önünü açmış, dolayısıyla bu eylemlerin sanal/siber zorbalık olarak tek bir kavram altında toplanmasına neden olmuştur.

Campbell (2005)'e göre siber zorbalık (cyberbullying) terimi ilk kez (2000) Kanadalı Bill Belsey tarafından teknoloji kullanarak yapılan zorbalığı ifade etmek için tanımlanmıştır. Hinduja ve Patchin (2011), siber zorbalığı bireylere zarar vermek amacıyla isteyerek ve tekrarlanarak, teknolojik gereçlerle yapılan eylemler olarak tanımlamaktadır. Benzer biçimde Belsey'den aktaran Ayas (2010), sanal zorbalık terimini kullanmakta ve bir birey ya da grup tarafından bilginin ve iletişim teknolojisinin başkalarına zarar vermek amacıyla kullanılması olarak tanımlamaktadır. Teknolojik zorbalık elektronik ortamındaki inatçı ve tekrarlayan zararlı davranışlardır ki bu eylemler cep telefonu, kısa mesaj, elektronik posta, internet, anlık mesajlaşma, kişisel web siteleri, sohbet odaları gibi çeşitli web ve/veya teknolojik ortamlarda olabilir (Burgess-Proctor, Hinduja ve Patchin, 2006). Yaman ve

arkadaşları (2011) siber zorbalığa internet ortamındaki şiddetli öfke tepkilerinin ve düşmanlığın çekingen olmayan bir şekilde ifadesi tanımını getirirken, Baker ve Topçu (2010) elektronik formların kullanılarak, kendisini kolayca savunamayan bir kurbanı karşı bir grup veya birey tarafından yürütülen saldırgan, kasıtlı bir eylem olarak bahsetmektedir. Alan yazında siber zorbalık tanımı diğer bazı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Tokunaga (2010)'nın toplu değerlendirmesine göre;

Tablo 1. Alanyazında Teknolojik Yorumları

<i>Belsey (2009)</i>	<i>Başkalarına zarar vermek amacıyla iletişim teknolojileri kullanılarak birey veya grup tarafından, tekrarlanan, kasıtlı ve düşmanca davranışlar,</i>
<i>Finkelhor ve ark. (2000)</i>	<i>Çevrimiçi taciz. Cinsel kışkırtma haricinde tehdit veya saldırgan davranışların başkalarının görmesi için çevrimiçi (olarak) gençlik gurubuna yayımlanması</i>
<i>Juvonen ve Gross (2008)</i>	<i>İnternet veya diğer modern elektronik cihazları kullanarak başkasını tehdit veya hakaret etmek</i>
<i>Li (2008)</i>	<i>Kişisel elektronik malzeme, anlık mesajlaşma, internet veya elektronik iletişim gereçleriyle yapılan zorbalık</i>
<i>Patchin ve Hinduja (2006)</i>	<i>Elektronik yazışma ortamında isteyerek tekrarlanan zarar verici davranışlar</i>
<i>Slonje ve Smith(2007)</i>	<i>Modern teknolojik gereçlerle, özellikle mobil telefon ve/veya internet üzerinden yapılan saldırgan davranışlar</i>
<i>Smith et al. (2008)</i>	<i>Kolayca kendini savunamayan kurbanı karşı elektronik formlar kullanarak, art arda veya zaman içinde, bir grup veya birey tarafından süreklilikle yürütülen, isteyerek yapılan bilinçli saldırganlık</i>
<i>Willard (2007)</i>	<i>Zararlı veya zalimane metin veya görüntüleri internet veya dijital iletişim ortamlarında kullanımı</i>

Genellenecek olursa, teknolojik zorbalık elektronik iletişim ortamında yapılan bir zorbalık türüdür. Bu tür zorbalığı uygulayan kişiler e-mail, mesaj ve fotoğraf kullanarak eylemlerini gerçekleştirmektedir. Uygulamalar web sayfaları, bloglar, chat odaları veya

sosyal ağlar aracılığı ile de yapılabilmektedir (Hunter, 2012). Dolayısıyla teknolojik zorbalık bir kişinin teknolojileri kullanarak bireyleri sıkıntıya sokmaları, tehdit etmeleri, korkutmaları ve benzeri eylemleri içermektedir (Mcquade, Colt ve Meyer, 2009). Arıcak'a (2011) göre ise siber zorbalık, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak bir birey ya da gruba, özel ya da tüzel bir kişiliğe karşı yapılan teknik ya da ilişkisel tarzda zarar verme davranışlarının tümüdür.

Kraft ve Wang (2009) hukuki ve kriminolojik açıdan okullardaki teknolojik zorbalığı makul olmayan davranışlarla ve esasen bir öğrencinin eğitim performansını, fırsat veya çıkarlarını istismar eden ya da zihinsel, duygusal ve fiziksel refahına müdahil olunmasıyla kendi fiziki güvenliği için korkması şeklinde tanımlamaktadırlar. Daha da ötesi bir kişinin gerçek ya da algılanmış ırk, renk, ağırlık, ulusal köken, etnik kimlik, din, dini vecibeler, engellilik, cinsiyet ve/veya cinsel eğilimine yönelik düşmanca ortam oluşturulmasıdır. Türkiye'de teknolojik zorbalık ile ilgili henüz hukuki bir tanım yapılmamıştır. Teknolojik zorbalıkla ilgili araştırmalara bakıldığında kavramın sanal zorbalık, çevrimiçi zarar verme, elektronik zorbalık, e-zorbalık, çevrimiçi sosyal saldırganlık, cep telefonu ile mesaj yazma zorbalığı, telefon zorbalığı, sanal zarar verme, dijital zorbalık ve internet zorbalığı gibi kavramlarla da adlandırıldığı görülmektedir. Teknolojik zorbalığın diğer ortamlardaki zorbalık gibi artış gösterdiği kabul edilmektedir. Bu durum çevrimiçi sosyal hayatın artmasının doğal bir sonucudur. Bu kapsamda siber zorba davranışların sıklığı, hangi cinsiyet ve yaş grubu tarafından gerçekleştirildiğine yönelik bazı çalışmalar da gerçekleştirilmiştir. Şahin, Sarı, Özer ve Er (2010) 10 ve 17 yaş aralığında 1498 ergen üzerinde yapılan bir çalışmada, bu kişilerin son bir yılda % 19'unun siber zorbalık ile karşı karşıya kaldığını ortaya koymuştur. Bunlardan % 84'ünün kendisinin siber zorba davranışa maruz kaldığı, % 31'i ise karşı tarafa böyle bir davranışta bulunduğu belirlenmiştir.

Teknolojik zorbalığın en önemli yönlerinden birisini zorbanın kimliğini rahatça gizleyebilmesi oluşturmaktadır. Zorbaların farklı isimlerle değişik e-posta hesapları açabilmesi ve sohbet odalarına takma adlar kullanarak girebilmesi, teknolojik zorbaların kimliğini belirlemeyi, ebeveynlerin ve yetkililerin zorbalığa müdahale etmesini güçleştirmektedir.

İnternet ortamında kendisi ile olumsuzluklar algılayan kişilerin, olumsuz özelliklerinden sıyrılabilmesi mümkün olmakta ve kendilerini gerçekte olduğundan daha güçlü görmeye başlayabilmektedir. İnternet ortamında gerçek kimliğin saklanabilmesi de zorbalık için kolaylaştırıcı bir ortam sunmaktadır. Siber zorbalık ile ilgili tanımlar değerlendirildiğinde bir eylemin siber zorbalık olarak nitelendirilebilmesi için üç durumun ortaya çıkması gerekmektedir. Buna göre, eylemin zarar verme amaçlı olması ve bilerek yapılması, tekrarlayıcı olması, zorba ve kurban arasında teknoloji kullanma becerisine dayalı bir güç dengesizliğinin bulunması sanal/siber zorbalık tanımını kapsamaktadır (Burgess-Proctor, Hinduja, Patchin, 2006).

Teknolojik zorbalığın iki çeşidinin olduğu kabul edilmektedir. İlki eylemlerin daha çok teknik yönünü içeren elektronik zorbalık, diğeri ise psikolojik yönünü gösteren elektronik iletişim zorbalığıdır. Buna göre kişilerin şifrelerinin ele geçirilmesi, web sitelerinin hacklenmesi, Sapam iletilerin gönderilmesi elektronik zorbalık kapsamında değerlendirilmektedir. Elektronik zorbalık bireysel olabileceği gibi organize de olabilir. Bu kapsamdaki zorbalıklar yazılım ve donanıma zarar vermenin yanı sıra, eylemlerin kişilerin duygularını da etkilediği kabul edilmektedir.

Geleneksel zorbalıkta olduğu gibi teknolojik zorbalıkta da bazı ayrımlar ortaya çıkabilmekte ve alt başlıklar oluşmaktadır.

Tablo 2. *Teknolojik Zorbalık Türleri*

<i>Şiddet</i>	<i>Küfürlü ve saldırgan bir dil ile elektronik mesajlar gönderme</i>
<i>Rahatsız Etme</i>	<i>Tekrarlayan bir şekilde istenmeyen kaba mesajlar gönderme</i>
<i>İftira</i>	<i>Arkadaşlıklarını ve/veya saygınlığını bozmak için birisi hakkında dedikodu, yalan veya söylenti yaymak</i>
<i>Taklit etme</i>	<i>Başka biri gibi davranmak</i>
<i>Dışa vurma</i>	<i>Başkasının sırlarını ya da utandırıcı bilgilerini rızası olmadan açığa vurma</i>
<i>Kandırma</i>	<i>Biri ile sırları ya da utandırıcı bilgileri hakkında konuşmak ve daha sonra bunların internette açıklanması</i>
<i>Dışarıda Bırakma</i>	<i>Birisini kasıtlı olarak bir çevrimiçi gruptan çıkarmak</i>
<i>Siber Taciz</i>	<i>Tekrarlayıcı bir şekilde büyük bir korku ya da tehdit içeren kötüleme ve tacizde bulunmak</i>

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmelerin eğitimde sıklıkla kullanılmaya başlanması, bu teknolojilerin gençler tarafından daha yaygın bir şekilde kullanılmasına yol açmıştır. Bilişim ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasının getirdiği en önemli sorunlardan birisinin öğrencilerin okullarda gerçekleştirdikleri zorba davranışları sanal ortama taşınmaları olduğu görülmektedir. Zorbalık ile ilgili araştırmalar incelendiğinde bazı araştırmaların teknolojik zorbalıkla okul zorbalığı arasında bir ilişki kurarken, bazı araştırmacılar teknolojik zorbalıkla okul zorbalığı arasında farklılık olduğunu belirtmiştir. Geleneksel zorbalık eylemlerinde olduğu gibi zorba güç dengesizliği olan bireylere farklı görünen, zekâ, hüner, özel gereksinimler ya da yetersizlik gibi nedenler için mağduru sosyal çevrenin dışında tutmak amacıyla güç kullanırlar (Yaman ve ark., 2011). Campbell (2005), Li (2005), Hinduja ve Paachin (2011)'e göre siber zorbalık, bazı durumlarda geleneksel zorbalığın bir uzantısı olarak değerlendirilse de, iki zorbalık tipi birbirinden oldukça farklıdır. Araştırmacının da derlemesi teknolojik zorbalığın geleneksel zorbalıktan; özellikle olayın meydana geldiği ortam, gerçekleşme sıklığı ve zaman dilimi, zorbalığa şahit olanların özellikleri, kurban üzerindeki etkileri açısından ayrıştığıdır. Shariff (2008)'e göre siber zorbalık ve geleneksel zorbalık özellikle 3 noktada farklı özelliklere sahiptir. Buna göre sanal ortamda zorba, kimlikleri bilinmeksizin eylemlerini gerçekleştirebilirler. İkinci olarak zorbalanma dijital ortamlar aracılığıyla tüm dünyaya yayılabilmektedir. Son olarak teknsanal zorbalıkta cinsellik daha kolay ve daha fazla kullanılabilir (Ayas ve Horzum, 2010). Vandebosch ve VanKleemput (2009) ise zorbalığın geleneksel ve siber zorbalık şeklinde karşılaştırmasını şu şekilde yapmışlardır.

Tablo 3. Geleneksel Zorbalık Teknolojik Zorbalık Karşılaştırması

<i>Geleneksel Zorbalık</i>	<i>Teknolojik Zorbalık</i>
<i>Dolaysız zorbalık</i>	<i>Dolaysız zorbalık</i>
<i>Fiziksel (Örnek vurmak)</i>	<i>Fiziksel</i>
<i>Bir kişinin özel eşyalarına zarar vermek</i>	<i>Kasıtlı olarak virüslü mesaj gönderme</i>
<i>Sözlü (örnek isim takmak)</i>	<i>Sözlü (Teknolojik araçlarla tehdit ve hakaret mesajları göndermek)</i>
<i>Sözsüz (örnek müstehcen hareketler)</i>	<i>Sözsüz (Müstehcen resim gönderme)</i>
<i>Sosyal (Örnek bireyi gruptan dışlamak)</i>	<i>Sosyal (Bireyi çevrimiçi gruplardan dışlamak)</i>
<i>Dolaysız zorbalık (örnek yalan haber yaymak)</i>	<i>Dolaysız zorbalık</i>
<i>Emanet edilen bilgiyi ortaya dökmek</i>	<i>Cep telefonu, e-posta veya sohbet odalarında dedikodu yaymak</i>
<i>Başkasının kimliğiyle bireyi aldatmak</i>	<i>Sahte oylamalarda yer almak</i>

Zorunlu bir teknolojik olgu olarak yaşamımızda yer alan teknolojik zorbalık, en fazla gençleri etkiler durumdadır ve yapılan araştırmalar, siber zorbalık okul sınırları dışında da devam edebilmektedir. Bu durum siber zorbalık ile mücadele edilmesi ihtiyacını da ortaya koymaktadır. Çalışmada ergenlerin teknolojik zorbalık ilişkilerinin aşağıdaki alt problemler çerçevesinde incelenmesi amaçlanmaktadır:

Alt Problem 1: Ergenlerin teknolojik zorbalık algıları nedir?

Alt Problem 2: Teknolojik zorbalığa uğrayanlar aynı zamanda teknolojik zorbalık yapıyorlar mı?

Yöntem

Seçkinsiz uygun örnekleme yönteminin uygulandığı araştırma kapsamında, kapalı uçlu sorular içeren nicel araştırma yöntemi uygulanmıştır. Çalışmada seçkisiz uygun örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Büyüköztürk ve arkadaşları (2012) seçkisizlik kuralını örneklerin seçilme olasılıklarının eşitliği ve bağımsızlığı olarak tanımlanmıştır. Bu yöntemde amaç evrene geçerli genelleme yapmak adına temsil gücü yüksek örnekleme çalışmasıdır.

Uygun örneklem yönteminde ise araştırmacının en uygun ve ulaşabileceği örneklem üzerinde çalışması söz konusudur. Zengin bilgi havuzu yerine maksimum tasarruf vardır.

Çalışma Grubu

Araştırmada seçkisiz uygun örnekleme yöntemi kullanılarak, Türkiye’de 10 farklı ilde 13 yerleşkede lisesi bulunan özel bir eğitim kurumu seçilmiştir. Bu yerleşim birimleri; İstanbul, Bandırma, Burhaniye, Bursa, Edirne, Gaziantep, Kayseri, Kocaeli, Mardin, Mersin, Alanya, Bartın ve Manavgat’tır. Araştırmanın evrenini lise hazırlık ve 9. sınıflarda okuyan toplam 563 öğrenci oluşturmaktadır. 563 öğrenciye ölçek formu ulaştırılmış , ancak 278 öğrenciden geri dönüş alınmıştır. Boş cevaplarla birlikte 126’sı değerlendirmeye alınmamıştır. Analizler araştırmaya değer bulunan 152 öğrenciyle yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada sanal zorba/kurban ölçeği (Ayas ve Horzum, 2010) kullanılmıştır. Ayas ve Horzum, ölçeği geliştirirken 450 öğrenci ile çalışmışlar, ölçek maddeleri için 5’li Likert tipi derecelendirme kullanmışlardır. Araştırmacılar maddelerin oluşturulması aşamasında eğitim teknolojisi, psikolojik danışma ve rehberlik, ölçme değerlendirme ve Türk dili alanları uzmanlarından görüş almışlardır. Yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi kullanmışlar, güvenirlik için de iç tutarlık katsayılarına bakmışlardır. Sonuç olarak araştırmacılar sanal zorba ölçeği için de, sanal kurban ölçeği için de toplam iç tutarlık katsayısını .81olarak bulmuşlardır.

Araştırmada kullanılan Sanal Zorba/Kurban Ölçeği’nden elde edilen nicel verilerin analizi için IBM SPSS sürüm 19 programı kullanılmıştır.

Bulgular

Analize başlamadan ölçeğin geçerliliği ile ilgili yapılacak analizlerin varsayımlarını doğrulamak adına önce veri seti eksik girilmiş olan ve aykırı olan değerlerin tespit edilmesi için taranmıştır. Bu amaçla önce tek değişkenli sonra da çok değişkenli uç değer analizleri uygulanmıştır. Tek değişkenli uç değer analizi kapsamında uç değerlerin tespit edilmesinde skewness ve kurtosis değerleri temel alınmıştır. Bu değerlere göre bütün maddelerin uç değer içerdikleri görülmüştür. Analizin sağlıklı yapılabilmesi için bu maddeler üzerine önce

karekök dönüşümü uygulanmış ancak sorun giderilemediği için sonrasında ek olarak log10 dönüşümü uygulanmıştır.

İki dönüştürme işlemi de başarısız olduğundan maddelerin z değerlerine dönüşümü yapılmış ve her maddede -3 ve +3 z değerlerinin dışında kalan değerlere sahip olan katılımcılar ileri analizden çıkarılmıştır. Tek değişkenli uç değer analizine göre 85 katılımcı analizin dışında bırakılmıştır. Çok değişkenli uç değer analizi kapsamındaki uç değerler ise Mahalanobis değerleri yardımıyla incelenmiştir. Güven aralığı .01 alınarak ki kare tablosu yardımıyla bulunan 41 aykırı değer de bu şekilde ileri analizden elenmiştir ($p < .01$, $df=38$). Tüm bu basamaklardan sonra verinin analize devam edilecek son örneklem belirlenmiştir ($N=152$).

Veri analizi adımları. Analize başlamadan ölçeğin geçerliliği ile ilgili yapılacak analizlerin varsayımlarını doğrulamak adına önce veri setinde eksik girilmiş olan ve aykırı olan değerlerin tespit edilmesi için taranmıştır. Bu amaçla önce tek değişkenli sonra da çok değişkenli uç değer analizleri uygulanmıştır. Yapılan betimleyici analiz sonucunda 287 değer cevaplanmamış olduğu görülmüş, bu değerler 999 olarak kodlanarak daha ileri analizden tutulmuştur. Tek değişkenli uç değer analizi kapsamında uç değerlerin tespit edilmesinde skewness ve kurtosis değerleri temel alınmıştır. Bu değerlere göre bütün maddelerin uç değer içerdikleri görülmüştür. Analizin sağlıklı yapılabilmesi için bu maddeler üzerine önce kare kök dönüşümü uygulanmış ancak sorun giderilemediği için sonrasında ek olarak log10 dönüşümü uygulanmıştır. İki dönüştürme işlemi de başarısız olduğundan maddelerin z değerlerine dönüşümü yapılmış ve her maddede -3 ve +3 z değerlerinin dışında kalan değerlere sahip olan katılımcılar ileri analizden çıkarılmıştır. Tek değişkenli uç değer analizine göre 85 katılımcı analizin dışında bırakılmıştır. Çok değişkenli uç değer analizi kapsamındaki uç değerler ise Mahalanobis değerleri yardımıyla incelenmiştir. Güven aralığı .01 alınarak ki kare tablosu yardımıyla bulunan 41 aykırı değer de bu şekilde ileri analizden elenmiştir ($p < .01$, $df=38$). Tüm bu basamaklardan sonra verinin faktör analizi uygulaması için tüm varsayımları sağlamış olduğuna karar verilerek analize devam edilecek son örneklem belirlenmiştir ($N=152$).

Güvenilirlik. Güvenilirlik değeri, tekrar tekrar yapılan ölçümlerde aynı sonuca ulaşımla derecesinin bir göstergesidir. Bu nedenle ölçek soruları, güvenilirlik analizine tabi

tutulmaktadır. Güvenilirlik analizinde Cronbach's Alfa katsayısından yararlanılmaktadır. İlgili katsayı 0 ile 1 arasında bir değer alır ve 1'e yaklaştıkça anketin güvenilirliği artar. Katsayının .70'in üzerinde olduğu durumlarda anketin güvenilir bir anket olduğu yorumu yapılmaktadır (Akgün, Büyüköztürk, Çakmak, Demirel ve Karadeniz, 2012). Siber zorbalık ölçeğinin güvenilirliği eldeki verilerle incelendiğinde ölçeğin genelini kabul edilebilecek bir güvenilirlik katsayısına sahip olduğu görülmüştür ($\alpha=.61$). Testin bölük yarı güvenilirliği incelendiğinde ise ilk yarı için Cronbach's Alfa değeri .50 olarak bulunurken testin diğer yarısı için bu değer .45 çıkmıştır. Buradan yola çıkılarak ölçeğin bölük yarı güvenilirliği zayıf olarak değerlendirilmiştir. Alt ölçekler incelendiğinde orijinal ölçekte ilk olarak belirtilen "sanal ortamda cinsel zorbalık" alt ölçeğinin "bana yapıldı" başlığı için Cronbach's Alfa değeri .32 bulunurken "ben yaptım" başlığında .66 Cronbach's Alfa değeri bulunmuştur. Bu alt ölçeğin geneli ise .49 Cronbach's Alfa değerine sahiptir. İkinci alt ölçek olan "sanal ortamda engelleme ve zarar verme" incelendiğinde alt ölçeğinin "bana yapıldı" başlığı için Cronbach's Alfa değeri .42 bulunurken "ben yaptım" başlığında .34 Cronbach's Alfa değeri bulunmuştur. Alt ölçeğin tümü ise .50 geçerlilik değerine sahiptir. Alt ölçeklerin geçerlilik analizi olarak son alt ölçek olan "sanal ortamda söylenti çıkarma" incelenince, "bana yapıldı" alt başlığı .53 Cronbach's Alfa değeriyle ortalama bir geçerliliğe sahipken "ben yaptım" başlığı -.05 Cronbach's Alfa değeri ile geçersiz olarak bulunmuştur. Alt ölçeğin tümü değerlendirildiğinde ise .36 Cronbach's Alfa değeri ile alt ölçek zayıf bir geçerlilik göstermiştir. Madde analizi ise her maddenin ölçeğe ait olduğunu ve herhangi bir maddeyi dışarıda bırakmanın toplam güvenilirliği azaltmayacağı gibi arttırmayacağını da göstermiştir.

Frekans bulguları. Katılımcıların %50.7'si İstanbul'da, yüzde 27'si Kayseri'de, % 9.9'u Kocaeli'nde, % 7.2'si Mersin'de ve % 5.3'ü ise Burhaniye'de ikamet etmektedir.

Tablo 4'de sunulan frekans analizi katılımcıların hiçbirisinin hiçbir maddeye "her zaman" maruz kalmadıklarını göstermektedir. Sık sık maruz kaldıkları maddelerin hangileri olduğu incelendiğinde %2.6 katılımcının "sık sık" gizli numaradan gelen rahatsız edici sesler çıkarma davranışına maruz kaldığı ve bu maddenin bu başlıkta en fazla görülen madde olduğu bulunmuştur. En fazla "ara sıra" maruz kalınan maddeler incelendiğinde % 5.9 katılımcının maruz kaldığı "kasıtlı olarak virüs yollama" davranışı karşımıza çıkmıştır. Ayrıca katılımcıların %19.7'si "ara sıra" e-posta adreslerinin ele geçirilip zarar gördüğünü ve

internet ya da telefon yoluyla tehdit edildiklerini belirtmişlerdir. Eposta kutularının doldurulması ise soruyu cevaplayan hiçbir katılımcı tarafından deneyimlenmemiştir (% 96.1).

Tablo 4. Sanal Zorbalı Kurban Ölçeği'nin "Bana Yapıldı" Bölüm Frekans Değerleri

Bana Yapıldı	Her Zaman	Sık Sık	Ara Sıra	Nadiren	Hiçbir Zaman	Yanıt Yok
Gizli telefon no ile cinsel ses çıkarma	0	4	5	24	118	1
İzinsiz görüntü çekme	0	0	0	13	133	3
Uygunsuz görüntü dağıtma	0	0	0	2	149	1
Uygunsuz görüntü ile şantaj yapma	0	0	0	2	149	1
Cinsel içerikli mesaj gönderme	0	0	2	13	136	1
Cinsel içerikli film görüntü izlemeye zorlamak	0	0	1	4	147	1
Cinsel içerikli söylenti çıkarıp yaymak	0	0	0	4	146	2
Chat room veya oyunu terk ettirmek	0	3	6	11	130	2
Hedefin adıyla mesaj, video gönderme	0	0	0	4	147	1
Zarar verecek web sayfası hazırlama	0	0	0	2	148	2
Mail adresini ele geçirme, zarar verme	0	0	3	30	114	5
Bilgisayardaki dosyalara kasten zarar verme	0	0	0	8	142	2
Kasıtlı virüs mail yollama	0	1	9	25	115	2
Tehdit etme	0	0	2	30	118	2
Mail kutularını doldurarak bloke etmek	0	0	0	0	146	6
Gereç modeliyle alay etmek	0	1	3	19	129	1
Birisi hakkında olumsuz bilgiyi yaymak	0	0	0	4	147	1
Küçük düşürücü söylenti çıkarıp yaymak	0	0	0	6	144	2
Kişisel bilgi yaymak	0	0	1	6	143	2
Genel Ortalama	0	.47	1.84	10.89	136.89	2

Katılımcıların başkalarına uyguladıkları sanal zorbalık davranışları incelendiğinde (Tablo 5), katılımcıların hiçbirinin herhangi bir davranışı "her zaman" ve ya "sık sık" göstermediği, en fazla "ara sıra" yaptıkları davranışın ise sohbet odasını veya oyunu terk ettirmeye zorlamak olduğu görülmüştür (%2.6). Buna ek olarak katılımcıların %8.6'sı "nadiren" başkalarının mail adresini ele geçirip zarar verme davranışı göstermektedir ve nadiren yapılan davranışlar kategorisindeki en yüksek değer de budur. Katılımcılar testin kendi uyguladıkları zorbalığa ait olan bu kısımda katılımcıların, soru başına, ortalama %5.12 oranında cevapları boş bırakmayı seçtiğini görmekteyiz. Testin zorbalığa maruz kalmayı ölçen ilk kısmına göre %3.83 daha fazla katılımcı soruları boş bırakmayı seçmiştir.

Tablo 5. Sanal Zorba/ Kurban Ölçeği'nin "Ben yaptım" Bölüm Frekans Değerleri

Ben Yaptım	Her Zama n	Sık Sık	Ara Sıra	Nadiren	Hiçbir Zama n	Yanıt Yok
Gizli telefon no ile cinsel ses çıkarma	0	0		8	135	8
İzinsiz görüntü çekme	0	0	1	9	133	9
Uygunsuz görüntü dağıtma	0	0	0	1	143	8
Uygunsuz görüntü ile şantaj yapma	0	0	0	2	141	9
Cinsel içerikli mesaj gönderme	0	0	0	0	145	7
Cinsel içerikli film görüntü izlemeye zorlamak	0	0	0	0	145	7
Cinsel içerikli söylenti çıkarıp yaymak	0	0	0	0	145	7
Chat room veya oyunu terk ettirmek	0	0	4	9	128	1
Hedefin adıyla mesaj, video gönderme	0	0	0	1	145	6
Zarar verecek web sayfası hazırlama	0	0	0	1	144	7
Mail adresini ele geçirme, zarar verme	0	0	2	13	128	9
Bilgisayardaki dosyalara kasten zarar verme	0	0	0	1	143	8
Kasıtlı virüs mail yollama	0	0	0	1	143	8
Tehdit etme	0	0	0	7	137	8
Mail kutularını doldurarak bloke etmek	0	0	1	2	140	9
Gereç modeliyle alay etmek	0	0	1	10	134	7
Birisi hakkında olumsuz bilgiyi yaymak	0	0	0	1	144	7
Küçük düşürücü söylenti çıkarıp yaymak	0	0	0	1	145	6
Kişisel bilgi yaymak	0	0	0	0	145	7
Genel Ortalama	0	0	0.53	3.53	140.16	7.79

Eşleştirilmiş Örneklem T-test Bulguları: Katılımcıların siber zorbalığa yönelik tecrübeleri, kendilerine yapılması ve kendilerinin yapması bağlamında incelenmiştir. Buna göre; gizli numara ile cinsel içerikli sesler çıkarma ($t=4.12, p<.05$), birine istemediği halde cinsel içerikli mesaj veya mail gönderme ($t=3.58, p<.05$), kasıtlı virüslü mail yollama ($t=5.94, p<.05$), internet veya telefon yoluyla tehdit etme ($t=4, p<.05$) maddelerinin "bana yapıldı" ve "ben yaptım" alt ölçeklerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma gösterdiği görülmüştür (Tablo 4.3). Gizli numaradan cinsel içerikli sese maruz kalanların ($M_{bana yapıldı}=1.27, M_{ben yaptım}=1.07$) ve istemediği halde cinsel içerikli mesaja maruz kalanların bunu başkalarına yapmama

eğiliminde oldukları görülmüştür ($M_{bana\ yapıldı}=1.1$, $M_{ben\ yaptım}=1$). Aynı şekilde kasıtlı olarak virüslü maile maruz kalanlar ($M_{bana\ yapıldı}=1.32$, $M_{ben\ yaptım}=1$) ve internet veya telefon yoluyla tehdit edilenler de ($M_{bana\ yapıldı}=1.22$, $M_{ben\ yaptım}=1.04$) maruz kaldıkları zorbalıkları başkalarına uygulamama eğilimindedir.

Tablo 6. Eşleştirilmiş Örneklem T-Test Sonuçları

	Eşleşmiş Farklar					t	f	Sig. (2-tailed)
	Mean	Std. Sapma	Std. Error Mean	Farkın %95 güven aralığı				
				Lower	Upper			
Gizli telefon no ile cinsel ses çıkarma	.20280	.58814	.04918	.10557	30002	4.123	142	.000
İzinsiz görüntü çekme	.02837	.23734	.01999	-.01115	06789	1.419	140	.158
Uygunsuz görüntü dağıtma	.00694	.14467	.01206	-.01689	03078	.576	143	.566
Uygunsuz görüntü ile şantaj yapma	.00000	.11868	.00992	-.01962	01962	.000	142	1.000
Cinsel içerikli mesaj gönderme	.10417	.34920	.02910	.04664	16169	3.580	143	.000
Cinsel içerikli film görüntü izlemeye zorlamak	.04138	.23202	.01927	.00329	07946	2.148	144	.033
Cinsel içerikli söylenti çıkarıp yaymak	.02083	.14332	.01194	-.00278	04444	1.744	143	.083
Chat room veya oyunu terk ettirmek	.06383	.45060	.03795	-.01119	13885	1.682	140	.095
Hedefin adıyla mesaj, video gönderme	.02055	.18455	.01527	-.00964	05073	1.345	145	.181
Zarar verecek web sayfası hazırlama	.00694	.08333	.00694	-.00678	02067	1.000	143	.319
Mail adresini ele geçirme, zarar verme	.13475	.52399	.04413	.04751	22200	3.054	140	.003
Bilgisayardaki dosyalara kasten zarar verme	.04861	.24608	.02051	.00808	08915	2.370	143	.019
Kasıtlı virüs mail yollama	.31250	.63100	.05258	.20856	41644	5.943	143	.000
Tehdit etme	.17606	.45036	.03779	.10134	25077	4.658	141	.000
Mail kutularını doldurarak bloke etmek	.02143	.18844	.01593	-.05292	01006	-1.346	139	.181
Gereç modeliyle alay etmek	.10345	.49615	.04120	.02201	18489	2.511	144	.013

Tablo 6'nın devamı

Mean	Std. Sapma	Eşleşmiş Farklar			t	f	Sig. (2-tailed)		
		Std. Error Mean	Farkın %95 güven aralığı						
			Lower	Upper					
Birisi hakkında olumsuz bilgiyi yaymak		.02069	.18518	.01538 - .00971	.05109	1.345	144	.181	
Küçük düşürücü söylenti çıkarıp yaymak		.04138	.19986	.01660	.00857	07418	.493	144	.014
Kişisel bilgi yaymak		.05517	.25764	.02140	.01288	009746	.579	144	.011

Tablo 6'nın devamıdır. Eşleştirilmiş Örneklem T-Test Sonuçları

Sonuç ve Tartışma

Son yıllarda özellikle okullar başta olmak üzere, gençler arasında zorbalık eylemlerinin artış gösterdiği çeşitli araştırmalarda incelenmiştir (Belsey, 1999; Campbell, 2005; Griffin ve Gross, 2004; Hinduja ve Patchin, 2011; Olweus, 2013; Li, 2005). Çalışmada ergenlerin teknolojik zorbalık ilişkileri de öncelikli olarak ergenlerin teknolojik zorbalık algılarının ne olduğu ve teknolojik zorbalığa uğrayanların aynı zamanda teknolojik zorbalık yapıp yapmadıkları üzerine yoğunlaşmıştır.

Orta ve üst gelir grubu öğrencileri olan bir özel okul zincirinde yapılan araştırma 278 öğrenciye uygulanmıştır. Büyük çoğunluğu İstanbul'da olmak üzere toplam 278 katılımcı öğrenciye uygulanan siber zorbalık ölçeğinde, katılımcıların siber zorbalık türü davranışlara maruz kalıp kalmadıkları ve bu tür davranışları kendilerinin yapıp yapmadıkları araştırılmıştır. Bir diğer araştırma konusu ise bu tip teknolojik zorbalık davranışlarına maruz kalanların, bu tip davranışları başkalarına yapıp yapmadıklarıdır. 152'sinin geçerliği veri kalitesine uygun bulunan tarama sonucunda; mail adresini ele geçirmek, sohbet odasını veya interaktif oyunu terk etmeye zorlamak, gereç modeliyle alay etmek öğrencilerin yaptıklarını dile getirdikleri eylemlerdir. Kendilerine yapılan zorbalık çeşitleri arasında ise kasıtlı olarak virüslü mail gönderimi, gizli numaradan aranarak cinsel ses çıkarılması, mail adresinin ele geçirilmesi ve tehdit edilmek çoğunluktadır. Bu bulgular Şahin, Sarı, Özer ve Er (2007)'in çalışmasındaki bulgular ile de örtüşmektedir.

Willard (2007) zorbalara kendilerini teknolojik gereçlerin arkasına sakladıklarını, yüz yüze olmadıkları için zorbalık yapılan kişinin duygu ve düşüncelerini görmediği ve anlamadığı, etik değerlerden uzak olduğu, çoğu öğrencinin kendilerine “avatar”lar oluşturup bir anlamda kimlik değiştirdiklerini ifade etmiştir. Öğrenciler teknoloji kullanırken sadece bir gereç kullandıklarını hattın diğer yanında da kullanıcının bir canlı olduğunu zaman zaman unutmaktadırlar. Özellikle de oyunlarda, söylenti çıkarmada önemli olan karşısındakine “skor yapmak” olarak tanımlamaktadırlar.

“Zarar vermeye yönelik web sitesi hazırlamak” sorusu ise ergenlerin ilgisini çekmiş ve “Keşke yapabilsen”, “Silikon vadisine giderim”, “okuldan zaman mı var?” gibi yorumlara neden olmuştur. Öğrenciler web sitesi hazırlamanın kendileri için erken olduğunu ve zaman sıkıntıları olduğunu düşünmektedir.

Katılımcı öğrencilerin en fazla ara sıra maruz kaldıkları davranış ise kasıtlı olarak virüslü mail yollama olarak belirlenmiştir. Ayrıca, mail adreslerinin ele geçirilip zarar verilmesi ve internet ya da telefon yoluyla tehdit edildiklerini belirttikleri de görülmüştür.

Katılımcıların siber zorbalık ölçeğinde yer alan davranışlardan hiçbirini, her zaman ya da sık sık yapmadıkları, en fazla ara sıra yaptıkları davranışın ise sohbet odasını terk etmeye zorlamak olduğu görülmüştür. Ayrıca nadiren de olsa, başkasının mail adresini ele geçirip zarar verdikleri gözlemlenmiştir.

Çalışmanın esas konusunu oluşturan, teknolojik zorbalık türü davranışlara maruz kalanların bu davranışları gerçekleştirip gerçekleştirmediklerine yönelik yapılan analiz sonucunda gizli numara ile cinsel içerikli sesler çıkarma, birine istemediği halde cinsel içerikli mesaj ya da mail gönderme, kasıtlı olarak virüslü mail yollama ve internet veya telefon yoluyla tehdit etme türü davranışlara maruz kalanların bu davranışları başkalarına yapma eğiliminde olmadıkları görülmüştür. Siber zorbalık ölçeğinde yer alan ifadelere katılım durumları incelendiğinde ise katılımcıların siber zorbalık ölçeğinde yer alan hiçbir ifadeye her zaman maruz kalmadıkları görülmüştür. Sık sık maruz kaldıkları davranışların

ise gizli numaradan gelen rahatsız edici sesler çıkarma türü davranış olduğu gözlemlenmiştir.

Cambell ve arkadaşlarının (2013) da vurguladığı gibi okul sınırları dışında da devam eden teknolojik zorbalık ertesi gün okul içinde devam edebilmektedir. Bu durumda bir anlamda dolaylı olarak okul sınırları genişlemektedir. Zorbalığa uğrayanlar çeşitli sıkıntılar, psikolojik sorunlar yaşamakta ve desteğe gereksinim duymaktadır. Zorbalığa uğrayanlar teknolojik gereçlerinin ellerinden alınması, yasaklanma, ceza gibi nedenlerle ortaya çıkmamakta durumu aileleriyle paylaşmamaktadır. Dolayısıyla sorun kendi içinde devam edebilmektedir, çünkü ancak kurban kendini ifade ettiğinde zorbalığın farkına varılmaktadır. Geleneksel zorbalıkta zorbalık tanımları yapılmakla birlikte teknolojik zorbalığın betimlemesi yapılmaktadır. Dolayısıyla teknolojik zorbalık ve geleneksel zorbalık arasındaki benzerlikler, farklılıklar ve başa çıkma stratejilerinin de farklı olabileceği anlatılmıştır. Bu farklılık, geleneksel zorbalıkta oluşan zarar belli iken teknolojik zorbalıkta bir belirsizlik olabileceği görüşünden kaynaklanmaktadır. Ergenler arasında misilleme yoğun olduğundan eğitimcilerce teknolojik zorbalık dikkat gerektiren bir meseledir. Uygulanan teknolojik zorbalık farkındalık eğitiminin amacı ergenlere bilgi vermek, en azından bazı durumlarda neler yapabileceklerini ve hepsinden önemlisi yalnız olmadıklarını göstermektir.

Teknolojinin gelişim göstermesi ile birlikte, bu alanda kullanılan her araç sosyal yaşamımızda önemli etkiler göstermektedir. İnternet kullanımının yaygınlaşması da, daha önce geleneksel zorbalık olarak ortaya çıkan akran zorbalığının, gençler arasında teknolojik zorbalık biçiminde de görülmesine yol açmıştır. Yapılan birçok çalışmada mağdurun birçok problem ile yüz yüze kalmasına yol açan bu zorbalığın ne şekilde algılandığı bu çalışmada bir uygulama ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmada sınırlılıklar olduğu kabul edilmektedir. Buna göre çalışmanın; seçkisiz olmayan uygun örnekleme yöntemiyle seçilen bir özel okul zincirinin İstanbul ve dışından beş 9. sınıf şubesi verileriyle, bir başka deyişle örneklem grubunun sonuçları ile sınırlıdır. Tarama sırasında demografik özellikler incelenmemiştir. Li (2006), Erdur-Baker ve

Kavşut (2007), Arıca ve arkadaşları (2008) ve Keith ve Martin (2005) tarafından yapılan araştırmalar erkeklerin daha çok zorbalık yaptığını, Hinduja ve Patchin (2009), Topçu, Baker, Çapa ve Aydın (2008) tarafından yapılan araştırmalar da kızların daha çok zorbalık yaptığını ortaya koymuştur. Bu araştırmada ise teknolojik zorbalığı farkındalık algısı yönünden incelenmesi yapılmış, cinsiyet farklılığına bakılmamıştır.

Araştırmanın hemen başında teknolojik zorbalık taraması uygulanırken, öğrencilerin ilk farkındalık adımını attıkları gözlenmiştir. Tarama kâğıtlarını ellerine aldıklarında aralarında küçük sohbetler başladığı gözlemlenmiştir. Örneğin, interaktif oyunları terketmeye zorlamanın zorbalık olup olmadığını öğrenciler kendi aralarında tartışmışlardır. Bazı öğrencilere göre oyuncuyu terk ettirmek “oyunun raconu” olarak nitelenmiş, rakibin sadece oyunu kaybettiğinin internet ortamında anlatılması amaçlanmıştır. Oysa terkettirilen öğrenci, ki burada kurban konumundadır, “Ben söylemiştim size ... olduğunu” şeklinde yorum yapmıştır.

Teknolojik zorbalık konusunda da Beale ve Kimberly (2007)’nin vurguladığı gibi interdisipliner çalışma eğitimin vazgeçilmezi olan aile, okul ve öğrenci bir arada değerlendirilmelidir. Agatston ve Kowalski (2007)’nin de belirttiği gibi öğrenciler teknolojik zorbalıkla ilgili sıkıntılarını okulda bir büyüğe söylemektense aile içinde paylaşmayı tercih etmektedirler. Çağıltay ve arkadaşları (2011) da ebeveyn denetiminin önemini vurgulamışlardır. Oysa aynı çalışmada Avrupa’lı ailelerin internet kullanım ortalaması %83 iken Türkiye’de sadece %28.6’dır.

Bauman (2013) ise Ryan, Kauriki ve Yılmaz’ın 2011 tarihli araştırmalarını aktarırken teknolojik açıdan zengin olanaklı bölgede yapılan eğitimci görüşmelerinin sonucunda eğitimcilerin de teknolojik bilgi gereksinimleri olduğunu raporlamıştır. Ayrıca zorbalık önleyici programların da teknolojik zorbalık üzerinde etkin olabileceği söylenmektedir (Bauman, 2013). Dolayısıyla Mishna, Saini, Solomon (2009); Burrow-Sanchez ve arkadaşları (2011); Shariff (2008); Hinduja ve Patchin(2011) ve bir çok diğer araştırmacıların da vurguladığı gibi okul yönetimlerinin ailelerle birlikte zorbalığı önleme çalışmaları oluşturmaları gerekmektedir.

Okulların geleneksel zorbalıkla olduğu gibi teknolojik zorbalığı da içeren genel politikaları olmalı, öğrenciler teknolojik zorbalık tanımını ve oluşumunu bilmelidir (Willard, 2007). Akranlar arası şakalaşma veya tartışmalarla zorbalık arasındaki farkların ayırılmasında önem verilmelidir. Teknolojik zorbalık gerçekleştiğinde ilgili tarafların, zorbalığa uğrayan yani hedef (kurban), zorba ve izleyicilerin, tanımları açıklanmalıdır. Özellikle izleyicilerin aktif olarak zorbalığın önlenmesi/durması için zorbalığa karşı sergileyecekleri tutum ve davranışlar anlatılmalıdır. Genel anlamda eğitim programında iletişim becerileri ve çatışma yönetimi yer almalı, öğrencilerin bu becerileri sanal ortamlarda da kullanmaları desteklenmelidir. Etik davranış öğrencilerin doğal davranış biçimi olmalıdır (Burrow-Sanchez, Call, Drew ve Zheng, 2011). Bu konuda Milli Eğitim Bakanlığı'nın bir genelge ile önleyici faaliyetlerin geliştirilmesine ve uygulanmasına yönelik bir düzenleme getirmesi düşünülebilir.

Teknoloji ile böylesine içli dışlı büyüyen gençlerimizi, özellikle internetin barındırdığı tehlikelerden koruyabilmek için aile filtresi kullanımının yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Aile filtresi yolu ile gençlerin zararlı içeriğe erişebilecekleri sitelerden uzak tutulması mümkündür. Başkalarının mail adreslerini ele geçirmeye yarayacak virüslü dosya ve yöntemlere erişim aile filtresi yolu ile engellenebilecektir.

Araştırma cinsiyet farklılıkları, sosyo ekonomik seviyeler, kırsal-kentsel yaşam alanları gibi özelliklere göre yeniden yapılandırılabilir. Devlet okullarını da içeren daha geniş bir örneklem daha farklı veriler elde edilmesine neden olabilecektir. Ergenlerin hangi teknolojik gereçleri kullanarak zorbalık yaptıkları, kullanılan gereçlerin zorba veya kurban olma halinde farklılık oluşturup oluşturmadığı da bir başka araştırma konusudur. Öğrencilerin teknoloji kullanım hız ve becerileri ile düşünme becerilerinin eşzamanlı olup olmadığı da bir araştırılabilir.

KAYNAKÇA

Arıca, O. T. (2011). Siber Zorbalık: Gençlerimizi Bekleyen Yeni Tehlike. *Fatih Üniversitesi Kariyer Penceresi Dergisi*, 10(6). 11-12.

- Ayas, T. (2010). *Okullarda Yaygın Sorun Olan Zorbalığı Önlemek*. Ankara: Maya Akademi Yayın Dağıtım Eğitim Danışmanlık.
- Ayas,T., ve Horzum, M. B. (2010). Sanal Zorba/Kurban Ölçek Geliştirme Çalışması. *Akademik Bakış Dergisi*. 19. 1-17.
- Baker, Ö. E., & Topçu, Ç. (2010). The Revised Cyber Bullying Inventory (Rcbi): Validity And Reliability Studies. *Science Direct*. 5. 660–664.
- Belsey, B. (1999). *Cyberbullying: An Emerging Threat to the "Always On" Generation*. www.cyberbullying.ca. adresinden 12 Mart 2013 tarihinde erişildi.
- Burgess-Proctor, A., Hinduja, S., ve Patchin, J. W. (2006). Online Harrasment Reconceptualizing The Victimization Of Adolescent Girls. www.cyberbullying.us adresinden 25 Nisan 2013 tarihinde erişildi.
- Campbell, M. A. (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counselling*. 15(1). 68-76.
- Campbell, M., Slee, P., Spears, B., Buttler, D., & Kift, S. (2013). Do Cyberbullies Suffer Too? Cyberbullies Perceptions Of The Harm They Cause To Others And Their Own Mental Heath. *School Psychology International*, 34(6). 613-629.
- Eroğlu,Y., Peker,A., ve Yaman, E. (2011). *Okul zorbalığı ve siber zorbalık*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Griffin, R. S.; Gross, A. M. (2004, 07). Childhood bullying: Current empirical findings and future directions for research. *Aggression and Violent Behavior*, 9. 379-400.
- Hinduja, S.; Patchin, J. (2011). *Cyberbullying Prevention Response : Expert Perspectives*. New York: Routledge, Taylor & Francis.
- Hunter, N. (2012). *Cyberbullying*. Chicago: Capstone Public Library.
- Kraft, E. M.; Wang, J. (2009, July - December). Effectiveness of Cyber Bullying Prevention. (O. Access, Dü.) *International Journal of Cyber Criminology (IJCC)*. 3(2). 513–535.
- Li, Q. (2005). New Bottle But Old Wine: A Research Of Cyberbullying İn Schools. *Elsevier,Computers in Human Behavior*. 23(4). 1777- 1791.
- Mcquade, S., Colt, J. P., ve Meyer, B. N. (2009). *Cyber bullying: protecting kids and adults from online bullies*. US: Praeger Publication.
- Olweus, D. (2013). *Olweus Prevention Program*. www.hazelden.org. adresinden 3 Aralık 2013 tarihinde erişilmiştir.

- Shariff, S. (2008). *Cyber-Bullying, Issues And Solutions For The School, The Classroomand The Home*. Taylor & Francis e-Library.
- Şahin, M.; Sarı, S. V.; Özer, Ö.; Er, S. H. (2010). Lise Öğrencilerinin Siber Zorba Davranışlarda Bulunma Ve Maruz Kalma Durumlarında İlişkin Görüşleri. *SDÜ Dergisi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 257-270.
- Tokunaga, R. (2010). Following You Home From School: A Critical Review And Synthesis Of Research. *Computers in Human Behavior*. 26(2010). 277-287.
- Vanderbosch, H.; Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying Among Youngsters: Profiles Of Bullies And Victims. *New Media Society*, 11(8). 1349-1371.
- Willard, N. (2007). The Authority And Responsibility Of School Officials İn Responding Cyberbullying. *Journal of Adolescent Health*. 41(6). 64- 65.